

Дрізд-омелюх (*Turdus viscivorus*). Л.О. Смогоржевський (1952) відмічав лише на прольоті. Пізніше був виявлений у кількох місцях на гніздуванні (Горошко і др., 1989). Регулярно зустрічається в невеликій кількості під час зимівлі.

Чорна синиця (*Parus ater*). Л.О. Смогоржевський (1952) цей вид взагалі не відмічав, пізніше чорна синиця реєструвалася під час осінньо-зимових міграцій (Горошко і др., 1989). В останні роки, за даними М.Н. Гаврилюка (особ. повід.), вона неодноразово зустрічалася і в літній час в районі ур. Топило. 23.04.2003 р. на межі грабняка і соснового лісу біля ур. Топило спостерігалася чорна синиця, яка збирала на землі матеріал для гнізда. Відмічений також спів самця. Все це свідчить про гніздування виду в заповіднику.

Болотяна гаїчка (*Parus palustris*). На гніздуванні Л.О. Смогоржевським (1952) не виявлена. Зараз це звичайний осілий птах заповідника.

Вусата синиця (*Panurus biarmicus*). Л.О. Смогоржевським (1952) не відмічалась. Зараз зустрічається в невеликій кількості на островах заповідника в усі пори року.

За період існування заповідника два види птахів перестали зустрічатися зовсім.

Пугач (*Bubo bubo*). До 1974 р. гніздився в ярах нагірної частини заповідника. Після цього достовірних даних про зустрічі пугача в заповіднику не було.

Хатній сич (*Athene noctua*). У 1970-х рр. 1–2 пари гніздилися на садибі заповідника, згодом вид був витіснений сірою совою (Горошко і др., 1989).

Практично зник також лежень (*Burhinus oedicnemus*), колись звичайний вид островів Дніпра. Гнізд його не знаходили з кінця 1970-х рр., а в останні роки дуже рідко зустрічаються і самі птахи. Перестали гніздитися в районі заповідника квак, нерозень (*Anas strepera*), чирок-свистунець (*A. crecca*), білоока чернь (*Aythya nyroca*), поручайник (*Tringa stagnatilis*), чорнолобий сорокопуд (*Lanius minor*), садова вівсянка (*Emberiza hor-*

tulana). Скоротилася чисельність сірої куріпки (*Perdix perdix*), кулика-сороки (*Haematopus ostralegus*), дупеля (*Gallinago media*), сиворакші (*Coracias garrulus*), чубатого жайворонка (*Galerida cristata*), рябогрудої кропив'янки (*Sylvia nisoria*), звичайної горихвістки (*Phoenicurus phoenicurus*) та деяких інших видів.

Література

- Гаврилюк М.Н. (1992): Знахідка гнізда слукви у Канівському Придніпров'ї. - Беркут. 1: 64.
- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.М. (1996): До екології жовтоногого мартина у Канівському Придніпров'ї. - Мат-ли II конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 29-34.
- Горошко О.А., Грищенко В.Н., Згерская Л.П., Лопарев С.А., Петриченко Л.Ф., Ружиленко Н.С., Смогоржевський Л.А., Цвельх А.Н. (1989): Позвоночные животные Каневского заповедника. - Флора и фауна заповедников СССР. М. 1-42.
- Грищенко В.М. (1999): Гніздування великого баклана в Канівському заповіднику. - Запов. справа в Україні. 5 (2): 39-40.
- Грищенко В.М. (2001): Міграції білих чапель у районі Канівського заповідника. - Запов. справа в Україні. 7 (2): 29-31.
- Клестов Н.Л. (1993): О гнездовании черноголового хохотуна (*Larus ichthyaeetus*) на Кременчугском водохранилище. - Вестн. зоол. 5: 56.
- Клестов Н.Л., Фесенко Г.В. (1990): Чайковые птицы водохранилищ Днепровского каскада. (Препр. АН УССР: Ин-т зоологии; 90.3). Киев. 1-50.
- Смогоржевський Л.А. (1952): Орнитофауна Каневского биогеографического заповедника и его окрестностей. - Тр. Канівського біогеогр. зап-ка. 9: 101-187.
- Смогоржевський Л.О. (1979): Фауна України. Птахи. Київ: Наукова думка. 5 (1): 1-188.
- Смогоржевський Л.О., Смогоржевська Л.І. (1981): Взаємовідношення птахів синантропного і лісового комплексів. - Вісник Київського ун-ту. Біологія. 23: 74-75.
- Чорний М.Г., Продченко А.Л. (1993): Історичні та наукові аспекти діяльності Канівського заповідника. - Підсумки 70-річної діяльності Канівського заповідника та перспективи розвитку заповідної справи в Україні (Мат-ли конфер., вересень 1993 р., м. Канів). Канів. 23-28.
- Шарлемань М. (1933): Матеріали до орнітології Державного лісостепового заповідника ім. Т. Шевченка та його околиць. - Журн. біо-зоол. циклу ВУАН. 2 (6): 93-108.

НОВІ ДАНІ ПРО РІДКІСНИХ ТА ЗАЛІТНИХ ПТАХІВ КАНІВСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

В.М. Грищенко, С.О. Лопарев, М.Н. Гаврилюк, Є.Д. Яблоновська-Грищенко
Канівський природний заповідник, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
Черкаський університет ім. Богдана Хмельницького

У даній роботі узагальнена інформація, зібрана за період з осені 1998 р. до липня 2003 р. на території Канівського заповідника та в його околицях після виходу попередньої статті (Грищенко та ін., 1998).

Чорношия гагара (*Gavia arctica*). 22.06.1999 р. один птах спостерігався на Дніпрі біля садиби заповідника (Матус, 2002).

Червоноший норець (*Podiceps auritus*). 25.05.2001 р. один птах спостерігався на лиманному господарстві біля Зміїних островів.

Рожевий пелікан (*Pelecanus onocrotalus*). 26.07.2003 р. дорослий птах тримався у зграї мартинів і кричків на косі біля о. Собачого. Пізніше він полетів вниз по течії Дніпра через о. Круглик.

Чорний лелека (*Ciconia nigra*). В невеликій кількості практично щороку зустрічається під час осінньої міграції, значно рідше – весною та влітку. 21.09.1998 р. один птах відмічений над Дніпром біля заповідника. 24–25.07.1999 р. – чорний лелека кілька разів спостерігався на островах Круглик і Шелестів. 29.07.2000

р. 2 дорослих і 3 молодих птахи трималися на внутрішній затоці о. Круглик (Магус, 2002). 9.09.2001 р. 9 лелек пролітали над луками біля с. Келеберда. 12.09.2001 р. один птах ширяв над Дніпром біля заповідника. 19.09.2001 р. двох чорних лелек бачили над о. Шелестів. 20–26.06.2002 р. один птах неодноразово спостерігався на островах Круглик і Шелестів. 21.08.2002 р. один птах пролітав над о. Шелестів. 15.09.2002 р. 2 птахи трималися разом з сірими (*Ardea cinerea*) і великими білими (*Egretta alba*) чаплями на о. Круглик, трохи пізніше над о. Шелестів пролетіли 7 чорних лелек.

Мала білолоба гуска (*Anser erythropus*). 30.03.1999 р. один птах спостерігався в зграї з 8 гуменників (*A. fabalis*) на водосховищі біля Канівської ГЕС.

Білоока чернь (*Aythya nyroca*). 9.09.2001 р. кілька птахів трималася в зграї качок на мілководді Дніпра біля о. Собачого.

Середній крохаль (*Mergus serrator*). 11.10.2002 р. дві групи по кілька особин спостерігалися на водосховищі біля Зміїних островів.

Галагаз (*Tadorna tadorna*). 28.05.1999 р. 2 самці та самка годувалися на відстійниках м. Канева.

Гоголь (*Bucephala clangula*). Регулярно зустрічається на прольоті і зимівлі. Гоголі можуть бути відсутні тільки в найбільш теплі зими, коли льоду нема на всій акваторії Дніпра. Найбільша кількість зимуючих птахів реєструвалася в сезони 2001/2002 і 2002/2003 рр.: 24.01.2002 р. – 370, 5.01.2003 р. – близько 700, 12.02.2003 р. – близько 650.

У серпні поодинокі птахи та невеликі групи неодноразово відмічалися на Канівському водосховищі біля Зміїних островів. 21.08.1999 р. тут трималися 2 самці і самка. Самка гоголя спостерігалася 21.08.2002 р. на мілководді біля о. Собачого.

Скопа (*Pandion haliaetus*). Поодинокі птахи регулярно зустрічаються під час весняного і осіннього прольотів, рідше – влітку. 21.09.1998 р. два птахи кружляли над садибою заповідника. 22.08.1999 р. – 1 птах літав над Дніпром біля о. Круглик. У 2001 р. поодинокі птахи відмічалися на о. Круглик 30.06, 17.09, 23.09. 2.10 скопа пролітала над садибою заповідника. У 2002 р. 8.04 О.Д. Петриченко (особ. повід.) бачив скопу на о. Шелестів, 21.08 1 птах відмічений біля о. Круглик, 4.09 – над Дніпром біля садиби заповідника (Н.О. Васильєва, особ. повід.), 6.09 – на Зміїних островах.

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). Орлани почали гніздитися на території заповідника в 1996 р. – одна пара поселилася в ур. Топило, а потім перебралася на о. Шелестів (Грищенко, Гаврилюк, 1997; Грищенко та ін., 1998). З 2001 р. гніздиться вже 3 пари – на о. Шелестів, Зміїних островах і в ур. Комашиний яр. Можливе гніздування також четвертої пари поблизу від заповідника на о. Просеред. Загальна чисельність орлана-білохвоста в Україні оцінюється у 80–100 пар (Гаврилюк, Grishchenko, 2000; Гаврилюк, 2002). Отже, незважаючи на незначну площу Канівського заповідника, у ньому охороняється близько 3% української гніздової популяції цього рідкісного виду.

Орлани регулярно зимують на незамерзаючій ділянці Дніпра біля Канівського заповідника. Чисельність їх має тенденцію до збільшення. Найбільша кількість зимуючих птахів спостерігалася: 15.01.2000 р. – 14, 24.01.2002 р. – 18, 12.12.2002 р. – 14, 25.01.2003 р. – 14, 12.02.2003 р. – 14.

Зміїд (*Circaetus gallicus*). 28.05–7.06.1999 р. над Зміїними островами і лісами на схід від них зареєстровано 8 зустрічей поодиноких птахів. У кінці травня – на початку червня 2001 р. тут же три зустрічі. 1.07.1999 р. зміїд двічі спостерігався у лісі біля с. Михайлівка, один раз зі змією в дзьобі.

Беркут (*Aquila chrysaetos*). 23.08.2002 р. молодий птах відмічений на лівому березі водосховища північніше Зміїних островів.

Малий підорлик (*A. pomarina*). 26.03.2002 р. 3 підорлики, скоріше всього малих, спостерігалися над садибою заповідника. 28.06.2003 р. малий підорлик літав над полем біля ур. Велике Скіфське городище.

Великий підорлик (*A. clanga*). 16.09.2002 р. пролітний птах спостерігався над полями на південь від заповідника.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus*). 28.05.1999 р. 1 особина темної форми відмічена над садибою заповідника. 8–9.08.2001 р. 3 птахи кружляли над узліссям на лівому березі північніше Зміїних островів. Пара пролітних птахів темної форми спостерігалася 8.09.2001 р. над садибою заповідника.

Осоїд (*Pernis apivorus*). 1–6.06.1999 р. біля Зміїних островів зареєстровано 5 зустрічей однієї світлої особини. 22.05.2001 р. осоїд спостерігався над Великим Пекарським яром південніше заповідника. Пролітний птах відмічений біля садиби заповідника 1.09.2001 р.

Польовий лунь (*Circus cyaneus*). 6.10.2001 р. дві пролітні самки шукали здобич біля островів Круглик та Шелестів. 2.11.2001 р. 3 мігруючих поодиноких птахи спостерігалися біля Канева. 27.04.2003 р. самка відмічена на полі біля заповідника.

Балабан (*Falco cherrug*). 28.05.2002 р. спостерігався над Зміїними островами.

Сірий журавель (*Grus grus*). В останні роки журавлі, очевидно, почали гніздитися на заболочених ділянках Михайлівського лісу між селами Михайлівка, Хрещатик і Станіславчик (Грищенко та ін., 1998). 19.04.2001 р. відмічений крик поодинокого птаха на болоті біля с. Станіславчик. Почали зустрічатися літні зграї птахів, що не розмножуються. 13.07.2003 р. над Дніпром біля заповідника спостерігалася зграя з 25 журавлів.

Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*). В окремі роки поодинокі пари гніздяться на о. Круглик біля колонії чапель. 16.06.1999 р. гніздо з 3 пташенятами було знайдене на зламаною стовбурі верби серед затопленого лісу біля колонії (Грищенко та ін., 1999). Того ж дня два гнізда з 2 і 3 яйцями виявлені на о. Куличиному біля с. Келеберда. 10.05.2002 р. тут знайдена кладка з 4 яйцями. Ще одна пара гніздиться в окремі роки на хвилерізі біля Канівської ГЕС. У післягніздовий період і під час осінньої міграції поодинокі птахи і зграї

до 10–20 особин постійно зустрічаються на косах і мілководді біля островів.

Довгоніг (*Himantopus himantopus*). 21.04.1999 р. 4 птахи спостерігалися в заплаві Росі поблизу від с. Хутір-Хмільна. Вони годувалися на мілководді на затоплених повінню луках разом з іншими куликами. Це перше спостереження виду у Канівському районі за останні півтора століття (Грищенко, 1999).

Поручайник (*Tringa stagnatilis*). Два птахи спостерігалися на косі біля о. Собачого 4.07.2001 р.

Великий кроншнеп (*Numenius arquata*). Поодинокі птахи і невеликі групи зустрічаються під час осіннього перельоту. 30.07.2001 р. кілька птахів спостерігалися над Дніпром. 1.08.2001 р. один кроншнеп тримався разом з іншими куликами на обмілинах у внутрішній частині о. Круглик. 1.09.2001 р. тут же бачили 2 птахів. 8–9.08.2002 р. один птах відмічений на о. Круглик.

Середній кроншнеп (*N. phaeopus*). 7.08.2001 р. один птах пролітав над о. Круглик.

Короткохвостий поморник (*Stercorarius parasiticus*). 25.07.2001 р. птах у віці більше двох років спостерігався над Дніпром біля Канева. 9.08.2001 р. молода особина відмічена біля Зміїних островів. 10.08.2002 р. – молодий птах нижче о. Просеред.

Чорноголовий реготун (*Larus ichthyaetus*). 2.06.2001 р. відмічений у верхній частині о. Круглик (Матус, 2002).

Малий мартин (*L. minutus*). Кочуючі групи з кількох особин і зграї до 10–20 птахів регулярно зустрічаються на косах Дніпра біля заповідника з кінця червня до серпня.

Трипаллий мартин (*Rissa tridactyla*). 20.08.1999 р. один птах відмічений над руслом Дніпра біля Канівської ГЕС. 13.08.2002 р. доросла особина і 6 молодих пролітали над Дніпром біля о. Просеред.

Каспійський крячок (*Hydroprogne caspia*). Регу-

лярно зустрічається в невеликій кількості під час осіннього прольоту, зрідка влітку. 4.06.1999 р. один птах спостерігався на водосховищі біля Канівської ГЕС. 18.06.2001 р. і 17.08.2002 р. поодинокі птахи відмічалися над Дніпром біля заповідника. 2.09.2002 р. 3 особини трималися в зграї мартинів на косі біля о. Собачого.

Сиворакша (*Coracias garrulus*). Пара регулярно гніздиться у заплавному лісі між старицею Криві Озера і дренажним каналом Канівського водосховища.

Білоспинний дятел (*Dendrocopos leucotos*). 21.08.2001 р. дорослий самець спостерігався в лісі на лівому березі Канівського водосховища північніше Зміїних островів.

Гірська плиска (*Motacilla cinerea*). 15.11.2002 р. один птах спостерігався на садибі заповідника (Грищенко, 2002).

Література

- Гаврилюк М.Н. (2002): Орлан-білохвіст в Україні: сучасний стан, біологія та охорона. - Автореф. дис. ... канд. біол. наук. Київ. 1-20.
- Грищенко В.М. (1999): Зустріч ходуличників на Канівщині. - Беркут. 8 (1): 117.
- Грищенко В.М. (2002): Нова зустріч гірської плиски у Черкаській області. - Запов. справа в Україні. 8 (1): 70.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н. (1997): Гніздування орлана-білохвоста у Канівському заповіднику. - Запов. справа в Україні. 3 (1): 45.
- Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблонівська-Грищенко С.Д. (1998): Птахи Червоної книги України у Канівському заповіднику та його околицях. - Запов. справа в Україні. 4 (1): 70-74.
- Грищенко В.М., Негода В.В., Топішко О.А. (1999): Незвичайне гніздування кулика-сороки в Канівському заповіднику. - Запов. справа в Україні. 5 (1): 57-58.
- Матус А.А. (2002): Встречи некоторых редких видов птиц в Среднем Приднепровье. - Беркут. 11 (1): 26.
- Gavrilyuk M., Grishchenko V. (2000): Current status of the White-tailed Eagle in Ukraine. – Sea Eagle 2000. Agenda. Abstracts. List of participants. 49.

ОСОБЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПТАХІВ ЧИСТИХ СОСНОВИХ БОРІВ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ В ОСІННЬО-ЗИМОВИЙ ПЕРІОД

А.І. Гузій

Національний аграрний університет

Метою роботи є розгляд структури населення птахів різних вікових категорій чистих соснових лісів Волинського Полісся в осінній та зимовий періоди. Гніздовий аспект населення птахів зазначених лісів розглядався раніше (Гузій, 2001).

Обліки птахів проводили на теренах Шацького національного природного парку та прилеглих територіях за методикою А.П. Кузякіна (1962) у 1995–2001 рр. Результати обліків птахів опрацьовували на ЕОМ із застосуванням програмного забезпечення лабораторії зоологічного моніторингу Інституту систематики та екології тварин СВ РАН (м. Новосибірськ).

В осінньому населенні різноманіття птахів з 25 видів на незімкнутих лісових культурах зростає до 38 у стиглих, а кількість фонових – з 16 до 30. Фауністичний склад, за винятком молодняків I класу віку, сибірсько-європейський. Частка птахів європейського походження з 91% особин на незімкнутих лісових культурах зменшується до 73 у стиглих лісах, а сибірського – з 9, навпаки, зростає до 18%. Щільність населення з 105 ос./км² на незімкнутих лісових культурах збільшилася до 368 – у стиглих лісостанах. В усіх вікових категоріях насаджень домінує жовтоголовий королик (*Regulus regulus*) (45–33%). У жердняках і середньові-